

8gen-ART

e-ISSN: 2792-0569

Sevgi TIRYAKI*

<https://orcid.org/0000-0003-3040-5183>

eposta: sevgitiryaki89@gmail.com

Süleyman Demirel Üniversitesi

Fen-Edebiyat Fakültesi

Sosyoloji Bölümü/Isparta/Türkiye

Ümit AKCA

<https://orcid.org/0000-0002-8986-5873>

eposta: umitakca@sdu.edu.tr

Süleyman Demirel Üniversitesi

Fen-Edebiyat Fakültesi

Sosyoloji Bölümü/Isparta/Türkiye

*Sorumlu yazar

(Corresponding author)

Araştırma Makalesi (Research Article)

Gönderilme tarihi/Submission date

13.07.2022

Kabul tarihi/Accepted date

15.09.2022

Yayınlanma tarihi/Publishing date

17.10.2022

EKİM/OCTOBER 2022

Cilt/Volume : 2 Sayı/Issue :1

Sayfa: 16-31 Doi: 10.53463/8genart.202200141

BAUMAN'ın SOSYOLOJİSİ ve BAZI TEMEL KAVRAMLARI

ÖZET

Çağdaş sosyologların önde gelen isimlerinden biri olan Zygmunt Bauman, aynı zamanda yirminci yüzyılın ilk çeyreğinin sonunda Polonya'da doğan bir Yahudi olarak, dünya siyasi tarihinin önemli bir kısmını yaşamış bir isimdir. Hem yaşadığı yüzyıl için, hem de yirmi birinci yüzyıl sosyal bilimleri için önemli bir düşündürür. Bauman postmodernliğin, "özgün planını gerçekleştiremeyen modernlik" şeklinde yorumlanabileceği fikrinden yola çıkarak, sosyolojisini bu fikirle temellendirmiştir. Bauman, modern aklın toplumları düzenleme ve sınıflandırma çabasının, ırkçılığa ve kültürel asimilasyona neden olduğu kanısındadır. Bauman'a göre bu çabayı gösterenler, siyasi yönetim ile entelektüellerdir. Bauman bu eleştirileri ile modernitenin krizde olduğunu ilan eder. Çalışmalarının çoğunluğunda bu modernlik eleştirilerinden yola çıkan Bauman'ın görüşleri, postmodern anlayışa uzanmaktadır. Bauman, çalışmalarında açık bir şekilde modernlik - postmodernlik kıyaslaması sunmamaktadır fakat günün anlayışının, modern anlayışla aynı olmadığını belirtmesi bu ayrımların fark edilmesine imkân vermektedir. Ayrıca modernlik, müphemlik, modern soykırım ve yabancılık olguları da kitaplarında önemli bir yer tutmaktadır. Bauman'ın detaylı bir şekilde analiz ettiği bu kavramlara ve olgulara çalışma kapsamında yer verilmektedir.

Bauman'ın eserleri ve kendisiyle ilgili yazılan makaleler, bu çalışmanın ana kaynağını oluşturmaktadır. Ayrıca bu çalışmada, eserlerinin çoğu Türkçeye kazandırılmış olan Bauman'ın sosyoloji anlayışının ana kuramsal ve kavramsal çerçevesini ortaya koymak amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Holocaust, Modernlik, Postmodernlik, Yabancı, Zygmunt Bauman.

BAUMAN'S SOCIOLOGY and SOME BASIC CONCEPTS

ABSTRACT

Zygmunt Bauman, one of the leading figures of contemporary sociologists, is also a person who, as a Jew born in Poland at the end of the first quarter of the twentieth century, lived an important part of world political history. He is an important thinker both for his century and for twenty-first century social sciences. Bauman based his sociology on this idea, starting from the idea that postmodernity can be interpreted as 'modernity that failed to realize its original plan'. Bauman is of the opinion that the modern mind's effort to organize and classify societies causes racism and cultural assimilation. According to Bauman, those who make this effort are the political administration and the intellectuals. With these criticisms, Bauman declares that modernity is in crisis. Bauman's views, most of which are based on these criticisms of modernity, extend to the postmodern understanding. Bauman does not clearly present a comparison of modernity - postmodernity in his works, but states that the understanding of the day is not the same as the modern understanding allows these distinctions to be noticed. In addition, the phenomena of modernity, ambiguity, modern genocide and alienation occupy an important place in his books. These concepts and facts, which Bauman has analyzed in detail, are included in the scope of the study.

Bauman's works and articles written about him constitute the main source of the study. In addition, in this study, it is aimed to reveal the main theoretical and conceptual framework of Bauman's understanding of sociology.

Keywords: Holocaust, Modernity, Postmodernity, Stranger, Zygmunt Bauman.

1. GİRİŞ

Zygmunt Bauman, modern toplumlara dair sosyolojik çözümlenmeleriyle sosyal bilimler alanına katkı sağlayan çağın üretken toplum bilimcilerindedir. Bauman, araştırmalarında sosyal bilimlerin açıklamaya gayret ettiği fakat belirsizliklerini devam ettiren, birbirinden bağımsız görünen fakat birbirine bağlı olan, birden çok alanı açıklama gayreti içerisinde. Çalışmalarında "modernlik" ve "postmodernlik" süreçleri ağırlıklı olarak yer almaktadır. Bununla birlikte çalışmalarında, modernlikten postmodernliğe geçiş üzerinden hareket ettiği anlaşılan Bauman, modernliğin vaat ettiği projeleri yerine getiremediğini, şu an içinde bulunulan sürecin ise postmodernlik olarak algılanabileceğini ifade etmektedir ama postmodernliğin de modernlikten ayrı bir şey olmadığını, yeni bir dönemi ifade etmediğini belirtmektedir. 'Post' Bauman için arkadan gelme anlamındadır. Postmodernlik de, modernliğin arkasından gelen, modernliği eleştiren, onu rüştüne erdiren modernlik olarak tanımlanmaktadır (Bauman 2003a: 348).

Zygmunt Bauman'ın modernite ile ilişkili olarak açıkladığı bir diğer kavram olan "Holocaust" (modern soykırım) kavramı da, O'nun çözümlenmelerinde önemli bir yer teşkil etmektedir. Holocaust'ın bir olay değil bir olgu olarak algılanması gerektiğini özellikle vurgulayan Bauman, bu noktada ilgiyi Holocaust'ı oluşturan unsurların hala var oluşuna çekmektedir.

Bununla birlikte Bauman'ın Yahudi bir kökenden geliyor olması, hem Holocaust hem de Yahudiler çerçevesinde ifade ettiği "yabancı" olgusunda kendini hissettirmektedir. Yabancı olmak belirsizlikle ilişkilendirilmekte ve en büyük korkuyu oluşturmaktadır. Yani, yabancı demek düşmanın ismi olmakta ve insan varoluşunun temeline yöneltilen bir tehdit olmaktadır (Bauman 2003b: 51). Yabancı'nın bu şekilde algılanan hali Holocaust ve modernlikle ilişkilendirilerek Bauman'ın çalışmalarında yer edinmektedir. Bu birleşimde sosyolojiye de önemli görevler düştüğünü ifade eden Bauman, sosyal mühendisliğin Holocaust gibi bir olguyu görmezlikten geldiğini, gücü elinde bulunduranla birlikte hareket edebildiğini belirtip onu eleştirmektedir.

Bauman'ın modernlik çerçevesinde önemseydiği kavramlardan bir diğeri de "müphemliktir". Müphemliği, modernliğin onu yok etmeye çalışırken yarattığı bilinmezlikler şeklinde ifade etmektedir (Bauman 2003a: 27).

Bauman, modernliği de postmodernliği de kavrayabilme noktasında, günlük tecrübelerden hareket ederek açık yürekli ve samimi bir bakış açısı sergiler ki, O'nun sosyoloji anlayışının özel ve değerli olmasının nedenlerinden biri de budur. Zaten Bauman, sosyolojinin fonksiyonunun problemlere çözüm üretmek ya da tepeden bakan bir anlayış ile otoriter bir pozisyon kazanmak olmadığını ifade etmektedir. Sosyolojinin görevi, sosyal hayatı, değişiklikleri, ilerlemeleri anlamak ve değerlendirmektir. Bu noktada Bauman, sosyolojinin asıl meselesinin 'anlamak' olduğu fikrini ileri sürmektedir.

Bauman'ın sosyoloji anlayışını kavrayabilmek ise, O'nun kullandığı kavramları anlayabilmekle mümkündür. Bauman'ın üzerinde çalıştığı temel konulara dikkatle bakıldığında bu konuların modern dönemden postmodern döneme geçişle birlikte yaşadıkları değişimlerle ilgili oldukları görülmektedir. Örneğin müphemlik, yabancı, öteki, iktidar ve entelektüeller, aşk ve cinsellik, bireyselleşme ve din konuları bunlardan bazılarıdır. Bu çalışma Bauman'ın sosyoloji anlayışı ve bazı kavramları ile sınırlandırılmış, Bauman'ın temel ilgi odağı olan modernite ve postmodernite konularına ve Bauman'ın diğer bazı kavramlarına, O'nun sosyoloji anlayışını ilgilendirdiği sınırlar dâhilinde değinilmiştir. Bu bağlamda, Bauman'ın düşünceleri ön planda tutularak değerlendirmelerde bulunmak ve konuyu incelemek de hedeflenmiştir. Bu amaçla

çalışma kapsamında Bauman'ın eserleri, makaleleri taranmış ve gözden geçirilmiştir. Bauman'ın sosyoloji anlayışının temelini oluşturan kavramların dağınık bir şekilde bulunmasından dolayı ise, Bauman'ın eserleri detaylı bir şekilde incelenmiştir. Daha sonra Bauman'ın sosyoloji anlayışına dair bulunan görüşler sınıflandırılmış, en son olarak da bu görüşler sosyoloji, modernizm, postmodernizm, müphemlik, ırk ve yabancı kavramı gibi ana başlıklar halinde gruplandırılmıştır.

2. BAUMAN'IN SOSYOLOJİ ANLAYIŞI

Zygmunt Bauman'a göre, sosyoloji her şeyden önce bir yaşama biçimidir. Aynı zamanda bir düşünme tarzı olan sosyoloji tamamlanmış bir yapı değil, her an birbirini tetikleyerek yenileyen, yenilenen ve iç içe geçmiş karşıtlıkların birbirini anlamaya çalıştığı bir süreçler bütünüdür.

Sosyoloji, toplumun üzerine eğilen, toplumsal sorunlara kendine has yöntemlerle uygulamalar yapan ve uygulama sonuçlarına bağlı olarak çıkarımlarda bulunan bir bilim dalıdır. Bauman, sosyolojinin kapsamı ve tarihi üzerinde durmak yerine, bir bilim olarak sosyolojinin gündelik ve akademik hayatta ortaya koyduğu düşünce ile bireye ne kazandıracağını sorgulamaktadır.

Zygmunt Bauman için sosyoloji, "bizatihi bir öyküdür; ancak bu özel öykünün mesajı, bir öykü anlatmanın günlük öyküler anlatılırken düşlenenden daha çok yolu olduğu ve anlatılan ve inanılandan, sadece biri mümkünmüş gibi görünen öykülerin her birinin ortaya koyduğundan daha çok yaşama tarzının var olduğudur." (Bauman 2005: 24). Sosyolojinin gündelik hayattaki işlevini sorgulayan Bauman'ın, sosyolojiyi bir öykü olarak nitelerken, her bireyin hayatının birçok şey içeren yaşam öykülerini taşıdığı ve onlar tarafından yüklenen anlamlarından daha fazlasını görme ve daha farklı bakış açıları ile bu hayatlara bakmaktan bahsettiğini söylemek yanlış olmaz. Sosyoloji, toplumun yaşadığı her şeyi içermesi itibari ile bir bilgi yığındır. "Sosyolojik Düşünmek" isimli kitabında sosyolojiyi kendisi gibi bilgi yığını olan diğer sosyal bilimlerden ayırma gayretinde olan Bauman, sosyolojinin insan dünyası hakkında düşünme biçimi olduğunu belirtmektedir. Bauman bunu şu şekilde ifade etmektedir: "Sosyoloji, aynı dünya hakkında başka yollarla düşündürmektir." (Bauman, 2013: 16-17)

Bauman, dünyanın herkes için bir yaşam alanı olduğunu söyleyerek, sosyolojinin bireyin önyargılarının kırılmasında etkili olduğunu ve bir şeyin birden fazla nedene tabii olabileceğini göstermek istemektedir. Buradan hareketle Bauman, sosyolojiyi; "sosyoloji çıplak gözle görülemeyen, tespit edilemeyen ince ayrımları açığa çıkarmakta, diğer bir deyişle, günlük hayatta elde edilen ve kullanılan bilginin arılaştırılması olmaktadır" (Bauman 1998: 238) şeklinde ifade etmektedir.

Bauman, sosyoloji ilminin kuruluşundan itibaren modern toplumu daha iyi yapma amacıyla hareket ettiğini belirtmektedir. Bununla birlikte, sosyoloji ilminin ilk kurucularının bu amacı gerçekleştirebilmek için bilim dünyasında yer edinmeleri gerektiğinin bilincinde olduklarını söylemektedir. Bauman'a göre sosyoloji, bilim dünyasında var olmak için kendisini ispatlamış bilimsel alanların epistemolojilerinden ve yöntemlerinden bağımsız hareket edemezdi (Bauman, 2018: 200-201).

Zygmunt Bauman, sosyolojinin dışarıdan gelen biri için kitap raflarını dolduran bir literatür yığını olduğunu ve durmadan eklemeler yapıldığını söylemektedir. Bu anlamda dinamik bir yapısı olan sosyolojiyi tam olarak tanımlamak pek mümkün olmadığı gibi verilen cevaplar da tatmin edici değildir (Bauman, 2013: 10-11). Sosyoloji, tüm sosyal bilimlerle ilişkilidir fakat hiçbirinin şemsiyesi altına girmemektedir. Bauman'a göre

sosyoloji en nihayetinde, kendi içinde farklılıklar gösterse de, insan dünyasına dair bir düşünme biçimidir. İnsanın günlük hayatına dair ne varsa sağduyulu şekilde ilgilenir ve başka türlü düşünülemez. Sosyoloji “birilerinin hoşuna gitsin diye gerçekleri gizlemeye kalkışmaz ve bazılarının sinir uçlarına dokunarak bir yabancı gibi yaklaşır” diyen Bauman, sosyolojinin birçok zaman bilindikleri bilinmedik kıvamına getirerek çözümleme yaptığını belirtir (Bauman, 2010: 24-28).

Bauman’a göre, değişkenliği olan bir yaşam biçimi olan sosyolojiyi kurallar, kuramlar üzerinden tanımlamak, insan ve toplumu anlama ve ortaya çıkan sorunları çözüme kavuşturma açısından pek fayda sağlayamayacaktır. Bauman'a göre sosyologun tavrı da buradaki duyarlılığı taşımalı ve hayatın sürekli değişen ve dönüşen devingenliğini ortaya koyabilecek yorumlar geliştirmeye yönelik olmalıdır (Bauman 2019). Bireyi, toplumu, ötekini anlamak için eleştirel bir dil kullanılmalıdır fakat bunu yaparken, sosyolog kendisine sorumluluk yükleyecek bir etik anlayışı da geliştirmelidir. Bauman’ın etik arayışı sosyoloji veya sosyologla sınırlı değildir. O'nun etik anlayışı tüm insanlığı kapsamaktadır.

Bauman’a göre sosyoloji, bilim dünyasında yer edinebilmek için üç strateji geliştirmiştir. İlk strateji pozitivisttir. Pozitivist felsefenin kurucusu Auguste Comte’dir. Comte, insan zihninin rasyonel evrim geçirdiğini söylemektedir. Bu evrime göre insan zihni teolojik, metafizik ve pozitif halden geçmektedir. Bu haller, tüm bilgi alanlarımızı ve temel kavramlarımızı biçimlendirmiştir. “Pozitif Felsefe Kursları” kitabında Comte, temel amacının insan zihninin geçirdiği bu evrimsel değişimin son çerçevesi olan pozitif halin ışığında, bilimlerin ve toplumun örgütlenmesini sağlamak olduğunu ifade etmektedir. Comte'a göre, bilim ilk nedenleri araştırmak yerine olguları incelemelidir. Bu olguların oluşum koşullarını açıklamalı ve bunu yaparken bilimsel yöntem olan gözlemi kullanmalıdır (Comte, 2001: 31-38).

Bauman’ın sosyolojik perspektifi ise, hermeneutik yöntemle dayanmaktadır. Bu yöntemin temel amacı, insan eylemini kültürel ve toplumsal bağlamı içinde anlamaktır (Karadeniz 2013: 46). Örneğin, bir dini geleneği anlamak onun kutsal metinlerini anlamayı ve bu metinleri toplumsal ve kültürel bağlamı içinde değerlendirmeyi gerektirir. Aynı zamanda bu teknik yoluyla, bu âdetlerin kendi anlatımları değerlendirirken bir yandan da karşılıklı konuşma ile âdetler içerisinde zenginleştirici bir özelliğe yol açar. Bu bakımdan bu anlama çabası, dinsel bağnazlık yerine dinsel diyaloga, etnik dini tanım yerine dinin toplumsal bağlam içinde değerlendirilmesine ve karşılıklı hoşgörüyü yol açar. Fakat bu diyalogcu anlayış dini geleneklerin monologcu anlayıştan vazgeçmesine de neden olabilir. Bu bakış açısı dini gelenekler açısından sarsıcı olmakla birlikte, daha anlamlı ve hoşgörülü bir yaşam sürmelerine de yol açabilir.

Bu örnekten de yola çıkarak, Bauman’ın yorumsamacı yöntemden yararlanmasının, O'nun din sosyolojisi konusundaki görüşlerine sirayet ettiğini söylemek mümkündür. Örneğin Bauman, din sosyolojisinin dini tanımlamaktan ziyade “en son halleriyle toplumsal mekanizmaların nasıl işleyebildiğinin” anlaşılmasını hedeflemesi gerektiğini söylemektedir (Bauman 2019: 249). O'nun dini köktenci hareketlerle ilgili analizi, bu yöntemle dayanmaktadır. Bauman, köktenci hareketlerin anlaşılması gerektiğini çünkü bu hareketlerin toplumsal hastalıkları ifşa etme kapasitesi taşıdığını belirtmektedir (Bauman 2019: 271). Bu bakımdan bu hareketlerin toplumsal sorunları totaliter bir biçimde çözme iddialarına odaklanmaktansa, bu eylemlerin sosyal olarak ifade ettiği manaları bulmak değerli bir hâl almaktadır. Netice itibarıyla radikal dincilik eylemlerine yönelik bağnaz ve çağdışı gibi olguyu yaftalamalar yerine, bu eylemleri sosyal ve kültürel boyutları ile birlikte yorumlayabilmek, bu hareketlerin toplumsal olarak ifade ettiği anlamları bulmak

ve totaliter eğilimlerini ortaya çıkarmak Bauman'ın genel sosyolojik anlayışına uygun bir örnektir.

Karadeniz'e göre, Bauman sosyolojisi postmodern duruma uygun bir sosyoloji anlayışının yaratılması gerekliliğinin sonucudur. Bunun için pozitivist katı dilin yerine akışkan bir dil kullanılması ve böylece pozitivist sosyolojinin es geçtiği kimi konuların -etik, aşk, ideal gelecek tasavvuru-yeniden gündemleştirilmesi söz konusu olabilmektedir (Göktolga 2013: 40).

Bu bağlamda Bauman açısından postmodern koşullara uygun yeni sosyoloji tarzını bilmenin bireye kazandırdıkları şunlardır: Sosyoloji, bireye rutini sorgulamasını ve reel gerçekliğin var olan olasılıklardan sadece bir olasılık olduğunu hatırlatır. Rutini sorgulamak, kişiyi rahatsız etse bile, bu durum kişiye daha anlamlı bir yaşam sürmenin ufkunu göstermesi bakımından önemlidir (Bauman, 2013: 24-25). Bauman'a göre sosyoloji bireyleri daha eleştirel, daha uzlaşmacı, daha özgür kılar. Her ne kadar sosyoloji, bireylerin özgürlüklerini kullanarak eylemlerinin hedeflediği amaçlara ulaşmasında bireylere kaynak sağlamasa da, eylemin gerçekleşmesi için ön şart olan özgürlük bilincini kazandırır. Yani, görünmeyen, sümen altı edilenin ve farklı olanın anlaşılmasını sağlamaktadır. Var olan reel gerçekliğin kader olmadığını, insan ürünü olduğunu yani, değiştirilebileceğini hissettirir. Ayrıca Bauman'a göre sosyoloji, ötekinin görülmesi yoluyla ötekinde bireyin kendisini de görmesini, bireylerin kendilerine benzer insanların hayat hikâyelerini, kaygılarını, yaşamsal zorluklarını ve onur mücadelelerini anlamalarını da sağlar (Bauman 2013: 25). Bauman'a göre sosyolojinin bu niteliği, egemenler tarafından ihanetle suçlanır. Çünkü egemenler var olan reel gerçekliğin sürmesini isterler. Sosyoloji ise bu gerçekliğin olasılıklar arasında bir olasılık olduğunu ifşa eder. Sosyoloji insana öz bilinç katar (Bauman 2013: 27).

Sosyoloji, toplumu ele almasından ötürü sadece kendi alanıyla kısıtlı değildir. Diğer sosyal bilim alanları ile bir gerilim yaratmadan o alanların bilgilerinden yararlanmakta ve kendi bilgisini de paylaşımına her zaman açık tutmaktadır. Bauman, toplumsal eylemlere dair getirilecek açıklamaların hiçbir zaman sonunun olmayacağını, çünkü sosyolojinin bilinen ve kesin olarak görülen yorumları eleştirel tavır içinde zayıflatabileceğini belirtmektedir. Sosyolojinin bu yönü, onun eleştirel tavrını da ortaya koymaktadır. Sosyolojiyi bilmek, yukarıda açıklanan sebeplerden dolayı her zaman var olan anlatıdan bir fazlasının olabileceğini düşünmek anlamına gelmektedir. "Günlük hayatta gerçekleşen eylemleri açıklamak ve yorumlamak sosyolojinin önemli görevlerinden biri olmaktadır." (Bauman 1998: 238).

Bir toplumun kendini kuşatan sorunlara verdiği cevaplarla yetinmemesi gerektiğini ifade eden Bauman, sosyolojiye yorum yapmaktan başka görevler de yüklemektedir. Bauman: "Sosyolojinin soru sorma sorumluluğundan kaçmamasının, onun önemli bir görevi olduğunu" vurgulamaktadır (Bauman 2000a: 15). Çünkü Bauman, düşünmeyi sosyolojinin temelinde koymaktadır (Bauman 1998: 238). Ayrıca onunla birlikte olması gereken yorumu da önemsemekte; onu da sosyolojinin gerçekleştirmesi gereken bir eylem şeklinde ifade etmektedir.

Bauman, sosyolojinin yorumcu olma yönünden şu ayrıcalığı da bireylere kattığını belirtmektedir: "Sosyoloji olmadan bilinenler ile sosyolojinin yorumlarını işittikten sonra bilinenler arasındaki fark doğru ve yanlış arasındaki fark olmamaktadır. Bu fark, yaşanılanların açıklanabileceğine inanç ile makul anlatımlarının sayısının çok fazla olduğunu bilmek arasındadır. Bu nedenle sosyoloji, anlam arayışlarının sonu olmamakla birlikte arayış için gerekli olan merakın kaybolduğu ve arayışın bittiği hoşnutluk hali için

engel teşkil etmektedir." Bauman, sosyolojinin yapacağı en iyi hizmetin görünürdeki benzer şeyleri beklenmedik açılardan göstermek, yorumlatmak, tüm bildik şeyleri zayıflatarak ağır aksak ilerleyen hayal gücünü kıskırtmak olduğunu belirtmektedir. (Bauman 1998: 238).

Bauman, insanı ve toplumu anlamaya çalışırken teori-pratik konusunda tercihini hayatın yaşanış biçiminden, yani pratikten yana kullanır. Bauman'a göre pratik, teoriden önce gelmektedir ve sosyolojik anlamda modern düşünce bireysellik ve toplum arasındaki pratik ilişki üzerine inşa edilmiştir (Bauman & Tester 2017: 120). Kendisi de buradan hareketle sosyolojisini birey ve toplumun tarihsel değişimine yönelik ana kavramlar ve onları desteklediği yan kavramlar üzerinden inşa etmektedir. Buradaki ana kavramları; katı modernite (modernite), akışkan modernite (postmodernite) ve küreselleşme olarak belirlemiştir (Bauman 2015). Bununla birlikte bazı kavramları, ördüğü düşünce duvarının harcı yaparak görüşlerini sağlamlaştırmaktadır. Örneğin etik, ahlâk, özgürlük, güvenlik, din, ulus, zaman-mekân, kimlik, cemaat, denetim, iktidar, gözetleme, kültür, tüketim gibi kavramlar Bauman'ın sosyolojisinde tutkal işlevi görmektedir.

Bunların yanı sıra Bauman, birey-toplum ilişkilerini açıklarken "bahçıvan" metaforundan da olabildiğince fazla yararlanır ve Bauman okuyucusu O'nun eserlerinin birçok yerinde bu metaforla karşılaşır. Bahçıvan metaforunun temeli modern düşünceyle ilişkilidir. Modernite de sistemin istemediği, uygun bulmadığı, ehlileştirmediği kim varsa ayırkotudur ve sistemin sorunsuz işleyebilmesi için bir şekilde yok edilmeyi hak etmektedir. Batı düşüncesinde bahçıvan metaforuna dair hatırı sayılır bir literatür olduğu görülmektedir. Buna göre, bireyi inşa eden modernitenin toplum anlayışını ayırkotlarını yolarak kendine uygun alan oluşturan bahçıvanın sağalttığı toprağa ektiği veya diktiği bitkiyi veya ağacı özenle budayarak yetiştirmesine benzetir (Haccac, 2018: 76-77). Bu bağlamda bahçıvanlık; önce ideal bireyi, ideal bireyden ideal vatandaşı ve ideal vatandaşların oluşturduğu ideal toplumu oluşturmayı amaçlayan anlayışı ifade etmektedir.

Bauman, ele aldığı ana kavramları, yan kavramlar yardımıyla yorumlamakta ve bu kavramların hayatla olan bağı kurmaktadır. Tek düze olmayan hayatın tarihsel akışının ancak bu yorumlama ile anlaşılabilirliğini düşünmektedir. Zira O'nun sosyolojik yorumlamasında kavramlar açıklamaya değil anlamaya yöneliktir (Özselçuk ve Anık, 2017: 115-128). Diğer yandan O'nun düşüncesinde, toplumsal yapıdaki dikotomik etkileşimlerin önemli bir yer tuttuğu görülmektedir. Buradaki zıtlıklarla dolu karmaşık yapı belki de O'nun düşüncelerinin çoklu ve saçaklı boyutunu anlamının önündeki en büyük engeldir. Zenginlik-fakirlik, ben-öteki, kapitalizm-komünizm, sosyalizm-liberalizm, özgürlük-bağımlılık, din-sekülerizm, güven-korku, akıl-duygu, birey-toplum, gelenek-yenilik, doğa-kültür, göçebelik-yerleşiklik gibi zıt ilişkili kavramlar Bauman'ın eserlerinde ardı ardına ve karşılaştırmalı olarak ele alınmaktadır (Karadeniz, 2013: 39-58). Uzun bir dönem gönüllüsü olarak bulunduğu Marksizm'in etkisinden olsa gerek "sosyoloji diyalektiktir" diyen Bauman'ın düşüncesindeki en dikkat çeken noktalardan biri, zıtlık içeren sosyolojik ilişkilerin bir arada bulunabilme varyasyonlarının imkânını aramasıdır. Bu diyalektik ilişkilerin hayatta bir arada bulunmaları, söz konusu imkânı ortaya çıkarmaya çalışmanın temel sebebidir (Başer, 2013: 111-140).

Bauman'ın yaptığı en önemli şeylerden biri ise, sosyoloji bilimine yön veren katı modernite düşüncesini aşmayı denemesidir. Bauman'a göre sosyoloji tarihinin "uzun ve seçkin bir dalkavukluk sicili vardır." (Bauman 2019: 114). Auguste Comte'tan (1798-1857), Emilie Durkheim'a (1858-1917), Karl Marx'tan (1818-1883) Max Weber'e (1864-1920) gelinceye kadar toplumu kesin bir şekilde çözümleme ve anlama çerçeveli mekanik

ve pozitivist sosyoloji anlayışına yeni bir alan açmak istemiş ve mevcut bilim anlayışına şeklini veren katı modernist yaklaşımdan uzaklaşmaya çalışmıştır. Bauman ortaya koyduğu çalışmalar ile insanla ilgili durumların tek yönlü, çizgisel bir düzlemde, katı kurallar kabilinde meydana gelmediğini ve böyle açıklanamayacağını savunmaktadır. Bauman'a göre, sosyolojinin pozitivist yaklaşıma değil, yorumsamacı (hermeneutik) yöneme ihtiyacı vardır (Bauman 2015) ve bu düşünceden hareketle sosyolojik düşüncelerini oluştururken felsefi hermeneutikten faydalanmıştır. Bauman, birçok eserinde üzerinde çalışarak kurmak istediği yöntemin sosyolojik hermeneutik olduğunu belirtmektedir (Bauman, 2017: 13-16).

3. BAUMAN VE MODERNLİK - POSTMODERNLİK KAVRAMLARI

Modernite, nedenleri ve sonuçları bakımından başta sosyal bilimler olmak üzere tüm disiplinlerin dikkatini çeken bir kavramdır. Çünkü modernite, geleneksel dönemde mevcut olan tüm yapıların aksine yeni olan her şeyi ifade eden bir süreçtir. "Şimdi anlamına gelen modernite, yeniyi ve son durumu ifade etmektedir. Son sosyal ve kültürel gelişmeler anlamında modernlik ciddi zihni, kültürel değişiklikleri ifade eden her dönem için kullanılabilir. Ancak modernlik, çağımızda bundan daha öte bir anlam taşımakta; özel bir tarzı, zihniyet ve üslubu temsil etmektedir" (Aydın 2014: 9)". Modernitenin kendisine özgü unsurları sadece şu anı değil, aynı zamanda geleceğe de uzanacağını göstermektedir. Modern kelimesinin köküne bakıldığı zaman modernistan gelmektedir. Modernus, Latince sözlük karşılığı olarak 'şimdi' anlamına gelmekte ve yeniye vurgu yapmaktadır. Her ne kadar modernus şimdiye ve yeni olana vurgu yapmış olsa da onun en temel esprilerinden birisi şüphesiz bir kopma ve farklılaşmadır (Aydın 2014: 19). Modernitenin bir kopuş ve farklılaşma durumunun olması yukarıda da belirtildiği gibi kendine özgü unsurlarının olmasından kaynaklanmaktadır.

Giddens, modernliği "on yedinci yüzyılda Avrupa'da başlayan ve sonraları neredeyse bütün dünyayı etkisi altına alan toplumsal yaşam ve örgütlenme biçimleri" olarak ifade etmiştir (Giddens 2012: 9). Touraine, "modernliği" salt değişim ya da olaylar silsilesi olarak değil; akılcı, bilimsel, teknolojik ve idari etkinliğin ürünlerinin yaygınlaştırılması" olarak belirtmektedir (Touraine 2018: 25). Modernliğin şimdi ve yeni olan durum ile özdeşleştirilmesi modern öncesi dönem içerisinde var olan unsurların modern dönemde yer edinmemesi her durumda kendi yeniliğini yansıttığını göstermektedir. Modernliğin, bu şekilde bir tavır benimsemesi, belirtildiği gibi özgün olma durumundan kaynaklanmaktadır. Bu noktada da modernitenin özgün yapısını daha iyi anlayabilmek için Bauman'ın modernite ile ilgili söylemleri yol gösterici olmaktadır. Bauman, moderniteyi katı ve akışkan modernite olmak üzere ikiye ayırmaktadır. Katı modernite, moderniteyi belirtirken; akışkan modernite ise postmoderniteyi belirtmektedir. Bauman'a göre modernlik, "yeni başlangıçlar, eski yapıların ortadan kaldırılması ve sil baştan yenilerin inşasıdır" (Bauman & Tester 2017: 89). Modernlik bu durumda kendi projesini eski yapılardan hiçbir şey almadan gerçekleştirmektedir. Bu durum geçmişe yönelik her şeyin unutulması gerektiğini gösterirken ayrıca modernitenin yeni vurgusuna daha çok dikkat çekmektedir. Bu sebeple modernite, kabul edilen yapıların çürümesine ve sonrasında gelen düzensizliğe karşı güçlü ve istikrarlı bir reaksiyon olarak tanımlanabilir (Bauman 2018: 42).

Bauman, moderniteyle birlikte kuralsızlığın, özelleştirmenin geldiğini bu sebeple de modernitenin sanıldığı aksine ilerlemeyi olanaklı kılmadığını ifade etmektedir. Kuralsızlaştırmanın nedeni serbest rekabetken, özelleştirmenin nedeni ise, her bireye kendi fikirleri ile kaynaklarını kullanma yetkisinin verilmesidir. Gelişmenin olanaksız olmasının bir başka sebebi ise, gelişmenin fizibilitesinin problemidir. Bireyler gelecekları

için, içinde buldukları an'ı kavramalıdır. Ama modern insanların çoğu içinde bulunulan an'ı kavramanın ne anlama geldiğini dâhi bilmemektedirler. Bunun yaşanmasının sebebi ise, bireylerin birbirlerine güven duymamasıdır (Bauman, 2005: 137-142).

Postmodern kavramı ise oldukça tartışmalı ve karmaşık bir kavramdır. Kavramın ne zaman ortaya çıktığına dair bir uzlaşma yoktur. Bu uzlaşmanın olmamasından dolayı postmoderniteye yönelik farklı iddialar mevcuttur. Bu doğrultuda postmodernitenin eski tarihine bakıldığında 1870'li yıllarda İngiliz ressam John Watkins Chapman, Fransız izlenimci resminden daha modern ve yenilikçi olan resmin çeşidini tarif etmek için postmodern resimden söz etmiştir. 1917 yılında ise Rudolf Pannowitz'in yazdığı "Avrupa Kültüründe Bunalım" adlı eserinde, Avrupa kültüründeki nihilizmi ve değerlerin yıkılışını tasvir etmek üzere kullanmıştır. Başka bir iddiaya göre ise İkinci Dünya Savaşından sonra modern çağdan postmodern çağa bir kopuş olarak Arnold Toynbee "Bir Tarih İncelemesi" adlı eserinde Postmodern Çağ kavramını kullanmıştır (Best & Kellner 2011: 19).

Armağan ve Fukuyama ise postmoderniteyi şu şekilde ifade etmektedirler: "postmodernizm, bazılarına göre modernizmden bir kopuş olup, bir kısım yazarlara göre ise modernizmin rafine edilmiş, ileri bir halidir." (Armağan 1995: 53) "Kimilerine göre kolâj tekniği iken, kimi de onu tarihin sonunu ilan eden akım olarak görmektedir (Fukuyama 1993: 13)."

Bauman, postmodernizmin öncelikle sanatsal, kültürel ve mimarîdeki görünüşleriyle öne çıktığını ifade etmektedir. Bauman'a göre, postmodernizm kısa sürede tüm alanlarda etkisini göstermiştir. Bauman'ın ifadesiyle postmodernizm, "insanların oluşturduğu dünyaya ya da deneyime özgü nihai hakikat arayışlarının sonunu; sanatın siyasal ya da misyonerce iddialarının sonunu; egemen üslubun, yerleşik sanatsal ölçülerin, sanatsal kendine güvenin estetik zeminine ve sanatın nesnel sınırlarına yönelik ilginin sonunu ilan eden epistemolojidir" (Bauman 2003b: 143).

Bauman, modernlikle birlikte dünyanın sihrini kaybetmesi için uzun süreli büyük bir çaba sarf edildiğini, postmodernliğin ise bu sihri tekrar kazanma çabası olduğunu ifade etmektedir. Şöyle ki "postmodernliğin yeniden kazandırdığı büyü, insanın ahlâkî kapasitesinin modern sürgününden yeniden insan dünyasına kabul edilmesi için; modern güvensizliğin bıraktığı lekenin, iftiranın silinmesi için; apaçık, olduğu gibi gizlenmemiş ve bozulmamış bir şekilde ortaya koyulması şansını içermektedir" (Bauman 1998: 46).

Postmodernlik düşüncesi, işaret ettiği birçok anlamın yanı sıra, dünyanın yok edilmesi olanaksız olan bir çoğulluğuna da işaret etmektedir. Bauman, bu çoğulluk düşüncesinin, erişilememiş kusursuzluğa varmak için geçici bir nokta olmadığını aksine mükemmelliğin oluşabilmesinde temel bir özelliğe sahip olduğunu ifade etmektedir. Bauman'ın ifadesiyle "postmodernlik müphemliğin üstesinden gelmeyi ve aynılığın tek anlamlı kesinliğini hedefleyen tipik modern güdüden tamamen özgürleşme" anlamına gelmektedir. (Bauman, 2003a: 130-131).

Postmodern söylemin farklılığa, çoğulculuğa, yerelliğe imkân tanınması nedeniyle, bu söylem bazı çevreler (özellikle kültürel kimliklerini ön planda tutmaya çalışanlar) tarafından çabuk kabul görmüştür. Bauman açısından ise postmodernitenin bütün yaşam biçimlerine izin vermesi, onun kabul görmesinde etkili olmuştur. Bauman, postmodernitenin farklılık ve çoğulculuk fikrinin beğenilmesinin sebebini şu şekilde açıklar: Postmodernliğin farklılıkları kabul eden anlayışına göre, prensip olarak her hayat tarzı hoşgörüle karşılanmış, hiçbir hayat tarzının diğerini baskılayacak kadar belirgin olmasına izin verilmemiştir. Farklılıklar çözülmesi gerekli olan birer problem şeklinde görülmediği ve baskılanmadığı zaman, değişik hayat tarzlarına sahip bireylerin birlikte ve

sorunsuz bir şekilde yaşayabilecekleri düşüncesi de kabul görmüştür. Bu sebeple de modernlik ve postmodernliğin beyanları farklılaşmıştır. Modernlik; özgürlüğü, eşitliği ve kardeşliği ön plana çıkarırken, postmodernlik ise özgürlüğü, farklılığı ve hoşgörüyü ön plana çıkarmıştır (Bauman 2003a: 131).

Postmodern anlayışın en temel özelliklerinden biri, fikir birlikleri ile ilgili olumsuz bir tutuma sahip olmasıdır. Fikir birlikleri, birbirlerinden değişik ve parça parça halde bulunan gerçekliklerin sübjektif biçimde aktarılmasıdır. Zaten en önemli terimi de, "öteki" dir. Her birey müşterek bir insanlığa sahip olsa bile, aslında herkes tek ve benzersizdir. Dolayısıyla da her bireyin dünya ile ilgili eşi olmayan birer bakış açıları vardır. Bu sebeple de hiç kimsenin aslında biricikliği olan ötekilik durumu, genel anlayışa ezdirilemez (Tüzer 2005: 186).

Bauman, postmodernliğin modernliğin yerini almasının sebebi olarak, bireylerin sosyal hayat ile inşa edilmelerini gösterir. Bu durumun daha net bir şekilde kavranabilmesi amacıyla Bauman modern ve postmodern bireyi birbirinden ayırır. Bauman, modern bireyi üretici/asker, postmodern bireyi ise tüketici/oyuncu sıfatları ile tanımlar.

Bauman'ın modernlik ve postmodernlik ayrımı ile ilgili görüşlerine yer verdiği 'Modernlik ve Müphemlik' isimli kitabında farklılıklar şu şekildedir: "Özgürlük, eşitlik ve kardeşlik, modernizmin sloganıydı. Özgürlük, farklılık ve hoşgörü ise postmodernizmin ateşkes formülüdür." (Bauman 2003a: 131).

Bu noktada Bauman, modernliği akılcılık ve bilim himayesinde büyüyen "kesinlik çağı" (Bauman 2003b: 145) şeklinde yorumlar. Postmodernliği ise belirsizlik, tehlike ve kusur barındırmayan, her şeyi bir araya toplayan, hayatı yaşamının kesin bir yöntemini bulacağına dair umudu olmayan ve bunun aksini sunabileceğini söyleyenlere şüpheyle bakan bir perspektif olarak tanımlar (Gelekçi, 2011: 76-97). Üstelik modernlikteki netliğin hasmı olan belirsizlik, postmodernlikte bireylerin karşılaşmak mecburiyetinde oldukları, bu sebeple de belirsizlikle birlikte bir hayat sürmeyi öğrenmek zorunda oldukları bir durumdur (Spencer 2006: 189). Bauman bu şekilde, modernliğin sihrini kaçırdığı dünyanın tekrar sihrini kazanabileceği fikrini savunur (Gelekçi, 2011: 76-97). Zaten netliğin olmadığı bir durumda, farklılıklara yer açılır (Küçük, 2000: 55-72).

4. BAUMAN VE MÜPHEMLİK KAVRAMI

Müphemlik, dile özel bir düzensizliktir. Bauman müphemliği, dilin uyguladığı isimlendirme ve gruplandırma özelliklerinin iflas etmesi olarak yorumlamakta ve bu durumun sıradan olduğunu söylemektedir. Bauman, bu durumu patolojik değil, olağan olarak göstermektedir (Bauman 2003a).

Nihayetinde, herhangi bir konu ile ilgili gruplandırmaların dışında kalanlar için, kavramsal sınıflandırmalar yapılmaya çalışıldığı zaman müphemliğin:

*kaos ve düzen ikileminde [modern dünyada] ortaya çıkan,

*düzenleme eylemlerinin bir yan ürünü olan,

*kategorilerin hiçbirine girmeyen ya da aynı anda birkaçına birden girebilen

*belli alanın patolojik durumunu değil olağan halini yansıtan durum olduğu neticesine varılmaktadır (Bauman 2003a).

Yani müphemlik, bir nesne ya da bir vakanın birçok guruba birden yerleştirilmesidir. Bu sebeple de, müphemlik dile ait bir düzensizlik durumudur. Bu düzensizlik durumunun esas göstergesi, bir durumun doğru şekilde okunamadığı ve seçenekler içerisinden biri

tercih edilemediğinde yaşanan rahatsızlık duygusudur (Bauman 2003a: 9). Bu şekilde yabancı modern dönemde oluşan kaygı verici doğası daha anlaşılabilir hale gelmektedir.

Bunun yanı sıra, bütün dilsel anlamların birer belirsizlik barındığını söylemek mümkündür, çünkü bütün dilsel anlamlar temelde birer seçme işlemidir ve bu durum dilsel uygulamada var olan ve dilin isimlendirme- gruplandırma yapmasında kendisinde aslında var olan boşluk veya dilde yer edinemeyendir. Bu sebeple de Bauman, müphemliği “dilın alter ego’su, daimi yoldaşı, düpedüz normal halı” şeklinde ifade eder (Bauman, 2003a: 9-10).

Bütün dilsel isimlendirme işlemleriyle meydana gelen belirsizlik, anlamın kavranabilmesindeki en önemli köstektir. Bunun sebebi, düzensizliğin barındırdıklarını doğru bir şekilde yorumlamanın olanaksız olmasıdır. Bu yüzden de, bahsedilen mana konusunda meydana gelen boşluk, karar verme sırasında, kararsızlık problemlerine yol açtığı gibi, benzer biçimde uygulama boyutunda da tercih yapılamamasına sebebiyet vermektedir. Yani, dil ve uygulama noktasında müphemlik, modernliğin kendi bünyesinden bir türlü atamadığı hasta bir yapıdır. Bu yapının dilsel manada kendini belli eden karşıtlıklarında daha net bir biçimde görülebileceğini söylemek mümkündür. Bir tanımlama yapılırken, tanımlanan şeyle ilgili doğrudan veya dolaylı olarak bağlantısı olan diğer bazı şeylerin tanım dışı bırakıldığı düşünülürken, içeride yer alamayanların, yarattıkları belirsizlik dilin düzen kuramamasından kaynaklanmaktadır. Bu noktada müphemlik, modernliğin çözmesi gerekli olan bir problem şeklinde algılsa da, Bauman için müphemlik bir problem değil, tam tersi olumlu ve yoruma müsaade eden bir durumdur (Bauman 2003a).

Bauman'ın modernliğe dayandırdığı netlik ve düzen gibi özellikler onun ahlak anlayışında karşıt noktaları tavsiye etmesi ile paraleldir. Sahiden de, Bauman'ın kuramsal gelişim yöntemi, giderek toplumsal hayatın yeni belirsizlik biçimlerini sunmaktadır. Kültürle ilgili düzenin çözümlemesi ile başlayan çalışmaları, toplumsal düzende belirsizliğin tartışılması ile sürmüş, ardından etik düzenin belirsizliğine doğru geçiş yapmış, en nihayetinde ise toplumsal aşamaların belirsizliğine yönelmiştir (Bauman 2008: 51). Tester, Bauman'ın sosyolojik düşüncesini Borges'in "yolları çatallanan bahçe"sine benzetmektedir. Bu bahçede her çeşit ihtimal birlikte yer almaktadır. Aynı zamanda da, toplumsal ilişkiler ve tarihsel koşullar kapsamındaki kişiler de çeşitli ihtimallerin bulunduğu labirentlerdir. Sosyal yaşamda her birey, sonsuza değin labirentin içindedir ve yeni ihtimalleri araştırır. Bu labirentte yol bulup çıkabilmek ise, kişilerin "karşılıklı haysiyet" göstermeleri ile yani, yardımlaşmaları, etik bir tutum benimsemeleri ile gerçekleşebilir. Bu sebeple müphemlikler etik dayanışma ile aşılabılır (Bauman 2003a: 55).

Bu noktada Bauman, modernlik içinde özele kaymış bir belirsizlik bulunduğunu ifade etmektedir. Bauman, her bireyin sosyal problemlerle ilgili çözüm yolları sunma konusunda ya da sorunlarla mücadele etmede olması gereken imkânlarla erişemediğini söyler: “Bugün artık müphemlik genel anlamda özel bir meseledir. Tıpkı diğer birçok küresel toplumsal sorun gibi, artık bununla da bireysel olarak savaşmak, mümkünse, özel araçlarla çözmek gerekmektedir. Amaç ve anlamın kesinliğine ulaşmak, bireysel bir iş ve kişisel bir sorumluluktur artık. Gösterilen çaba kişisel bir çabadır. Müphemliğin özelleştirilmesinin bireyin omuzlarına yüklediği yük, çok az bireyde bulunabilen bir kemik yapısı gerektiriyor. Zayıf bir bel kemiği bu yükün altında kırılabilir. Bunu önlemek için yapay desteklerden yardım almak gerekiyor. Kesinliğe giden özel yol, birçok

toplumsal hizmet gerektiriyor, ayrıntılı haritalar, güvenilir yol işaretleri, mesafe sayaçları gibi.” (Bauman, 2003a: 252-253).

Modern bakış açısının düzenleme işlevi, belirsizlik sorununu daha çetrefilli sosyal ve siyasal problemlere dönüştürmüştür. Müphemlik, modernliğin idrak edilmesinde sosyal ya da siyasal bir pozisyondayken, postmodern dönemlerin dünyasında bireylerin yalnız kalmalarıyla da bütün bireylerin özel hayatlarında yüz yüze geldiği ve çözüm üretmeye çalıştıkları bir probleme dönüşmüştür. Bunun sebebi ise merkezi odağa alan düşüncelerin saçıldığı bir zamana girilmesidir. Yaşanılan dönemde bireylerin sosyal bağları postmodernliğin etkisi ile birlikte zayıflamış ve bireyler tüm dünyayı ilgilendiren veya sosyal hayatlarından doğan sorunlarla da kişisel olarak uğraşmak mecburiyetinde bırakılmışlardır.

Bauman'a göre, belirsizlik yerine düzen getirme çabası ile dünyayı kurallara göre yaşayan, kontrol edilebilen ve tahmin edilebilen hale getirebilme çabası bir sonuç elde edemeyecektir. Bunun sebebi ise, bu çabanın kendisinin bir nihayete erme konusunda en büyük zorluğu teşkil etmesidir: Kaos, düzeni olmayan olguların, amaçlı, göreve odaklanmış, problem çözmeye yönelik hareketlerinden doğar. Dünyayı ve insan etkinliklerini düzenli hale getirmeye yönelik gösterilen her çaba, bazı problemleri çöze bile, yeni problemlerin meydana gelmesine yol açar. Her yeni çaba, yeni belirsizliklerin oluşmasına sebebiyet verir. Böylece yine aynı sonuçlara yol açacak benzer çabaların oluşmasını mecbur hale getirir (Bauman 2003a: 213).

5. BAUMAN'IN İRKÇILIK ANLAYIŞI

Bedensel özellikler, insan gruplarının ırksal açıdan farklılaşmasında başlıca unsur olmaktadır. Ten rengi, saçların biçimi, boy, başın biçimi, genetik özellikler gibi (Fontette, 1991: 10-13). Anthony Giddens, ırk kavramını “biyolojik olarak temellendirilen dış görünüme göre bireylerin ve grupların yerinin belirlendiği, çeşitli vasıfların ya da becerilerin atfedildiği bir dizi toplumsal ilişki” olarak tanımlamaktadır (Giddens 2008: 543). Fontette ve Giddens’in ırkçılık tanımları biyolojik tanımlama üzerine kurulu olması itibarıyla birbirine benzerlik göstermektedir.

Zygmunt Bauman’ a göre ise ırk, doğaya has insan etkisi ve kontrolü haricinde bir şey olarak algılanmaktadır. Bauman, ırk kavramını paranoyak bir insana benzetmektedir. Paranoyak bir insanın heyecanından sorumlu olamaması ve denetlenemez unsurlara sahip olması gibi ırkta kültürel yönlendirmelere karşın “insanüstü” etkenleri ile var olmakta ve denetlenemez ve sorgulanamaz özelliğe sahip olmaktadır (Bauman 2000b: 203). Irk düşüncesi, insanlar içerisinde insan uğraşısıyla veya insan eliyle değişemeyen türdeki farklılıkları ifade etmektedir. Çünkü ırk, “kendini tanımlayan niteliklerine dair bilinçliliğe sahip olmamaktadır” (Bauman 2000b: 144).

Bauman ırkçılığı, “hiçbir eğitim araçlarıyla tam olarak açıklanamayacak ve her zaman yabancı kalacak olan belli bir halk kategorisini diğerinden ayırmak” olarak ifade etmektedir (Bauman 2007: 96). Modern zamanda, Yahudilerin karşı karşıya kaldığı ırkçılığı ise, “vücudun sağlıklı parçaları geliştirilip biçimlendirilebilmektedir fakat kanser tümörleri değil, bunlar ancak yok edilebilmektedir” ve “insan yaptıklarından önce gelmektedir; ne yaparsa yapsın kendini değiştiremez” ifadesiyle özetlemektedir (Bauman 2007: 87). Irkçılığın önce bir siyaset sonra bir ideoloji olduğunu belirten Bauman, Nazi iktidarının görev olarak gördüğü şeyin “ırksal sağlığı korumak ve onlara göre sağlıklı olanın ve üremesi gerekenin arttırılması” olduğunu belirtmektedir (Bauman 2000b: 210)

6. BAUMAN VE HOLOCAUST KAVRAMI

Holocaust terimi, Hitler Almanya' sının Yahudilere yaptıkları soykırımı ifade etmektedir. Kavramın kökenine inildiği zaman, Yunanca 'bütün' manasına gelen 'holos' ile "yakılmış" anlamına gelen "kaustos" sözcüklerinin bir araya gelmesinden ortaya çıkmış ve tamamen yok edilmiş manasına geldiği görülmektedir. Holocaust terimi İbranicede 'felaket' kelimesi ile karşılık bulurken, Türkçe de ise 'soykırım' anlamına gelmektedir. Fakat günümüzde Holocaust terimi, II. Dünya Savaşı sırasında Nazilerin Yahudilere yaşattıklarını, yakıp yıktıklarını, soykırımlarını ifade edebilmek için kullanılmaktadır (Göktolga, 2013: 209-226).

Zygmunt Bauman, Holocaust' un akla ilk gelebilecek tanımını "yüzyıllardır süren dinsel, ekonomik, kültürel ve ulusal öfkelerin müthiş doruğu" şeklinde ifade etmektedir (Bauman 2007: 51). Bauman' a göre bu ilk tanım Holocaust' u anlatmakta yetersiz kalmaktadır. Bauman, Holocaust' u biraz daha derin içerikle şöyle tanımlamaktadır; "çağdaşlaşmanın görmezden geldiği, önemsemediği ya da çözemediği eski eğilimlerle modern gelişmenin bizzat yarattığı mantıklı ve etkili eylemin güçlü araçları arasında, daha önce görülmemiş bir rastlaşmadır."(Bauman 2007: 10).

Bauman, modernlik ve Holocaust arasında dikkate değer bir ilişki kurmuştur. Bu fikrin esas sonucu, Holocaust'un modernliğin bir eseri olduğu düşüncesidir. Holocaust modernlikte yer alan akılcılık, ilmilik, bürokrasi gibi terimlerle ilişkili şekilde meydana gelen acıklı bir olaydır. Bunun yanı sıra Bauman, "Modernlik ve Holocaust" isimli kitabını yazmadan önce, modern soykırımın korkunçluğunu aslında anlamadığını ifade eder. Bunun sebebinin ise, bu olayın tarihte sadece bir kere yaşanan ve sonraki zamanlara yansımayan bir olay olduğunu düşünmesinden kaynaklandığını belirtir. Bauman, bilimselliğin nesnel ve soğuk görüşüyle, önceden "Holocaust' un olsa olsa sosyal bilimciler tarafından aydınlatılacak bir şey olduğunu sanıyor ama bugünkü konularımızla ilgili sorunları aydınlayabilecek bir şey olduğunu kesinlikle düşünmüyordum. Holocaust' un, tarihin normal akışında bir kesinti, uygar toplumun vücudunda kanseröz bir şişlik, akıllılığın içinde anlık bir delilik olduğuna (kasten değil, ihmal sonucu) inanmışım" (Bauman 2007: 3) der. Ardından Bauman'ı modern soykırım ile ilgili düşünmeye yönlendiren şey, eşinin Yahudilerin II. Dünya Savaşı zamanında yaşadığı sorunları, zorlukları kaleme aldığı "Duvarların Ötesinde" isimli kitabı olmuştur. Bauman da, bu savaşın zarar gören bir bireyi olmasına rağmen, bu kitabı okuduktan sonra "Modernite ve Holocaust' u yazmak benim için entelektüel bir zorunluluk ve ahlâksal bir görev haline gelmişti" demiştir (Bauman 2007: 279).

Zygmunt Bauman' a göre Holocaust ve antisemitizm arasında herkesin fark edebileceği bir bağ vardır. İkisi de Yahudilerle ilgili kullanılan kavramlardır. Fakat Bauman, antisemitizmin, Holocaust' u açıklayamayacağını ifade eder. Bunun nedeninin ise "antisemitizmin evrensel bir olgu olarak bin yıldır var olmasında yattığını ifade eder. Fakat Holocaust' un önceli bulunmamaktadır. Ayrıca Bauman' a göre, antisemitizmin yani "kırgınlığın" bir soykırım için yeterli olması mümkün olmamaktadır. Antisemitizm, Holocaust' un başlangıcında ve yürütülmesinde işlev sahibi olmaktadır (Bauman, 2007: 53-54). Bauman, Holocaust' un var olması için antisemitizmden farklı olarak bazı etkenlerin kaynaşması gerektiğini belirtmektedir. Holocaust ve antisemitizm farklı kavramlardır. Bauman, soykırımın araçsal aklın kurumsallaşmasıyla oluştuğunu belirtmektedir. Yahudilerin yakılarak yok edilmesi araçsal aklın etkisiyle gerçekleşmektedir. Dolayısıyla Holocaust, antisemitizmden beslenmemektedir. Soykırımda 20 milyon insan yok edilmiştir. Bu insanların 6 milyonu Yahudilerden oluşmaktadır. Modern soykırım, sadece Yahudileri yok etmek amacıyla yapılmıştır demek

doğru değildir. Holocaust, Bauman'ın ifadesiyle "bizim modern akılcı toplumumuzda, uygarlığımızın yüksek sahnesinde ve insanlığın kültürel zaferinin zirvesinde doğmuş ve uygulanmıştır ve bu nedenle toplumun, uygarlığın ve kültürün bir sonucu olmaktadır" (Bauman 2007: 11).

7. BAUMAN'IN YABANCI KAVRAMI

Yabancı kavramı, Zygmunt Bauman'ın önemseydiği ve araştırmalarında sıklıkla üzerinde durduğu bir kavramdır. Özellikle Yahudi yabancılaşması üzerinden hareket eden Bauman, yabancılaşmanın diğer yaşayanlar, yani Bauman'a göre yerliler tarafından nasıl algılandığından hareket etmekte ve yabancılaşmanın, ötekiliğin nasıl ırkçılığa kadar ulaştığının arayışları içine girmektedir.

Yabancı, Bauman sosyolojisinin ana kavramlarından biridir. Yabancı kavramının Bauman için anlamlı olmasının arka planında Holocaust sosyolojisi vardır. Başka bir ifadeyle ne dost ne düşman olan yabancı, Yahudilerin Almanya'daki konumunu ifade eden bir kavram olarak Bauman için önemli bir analiz birimi olmuştur.

Bireylerin dostlarıyla ilişkileri genellikle sorumluluk bağlamında, düşmanlarıyla ilişkileri ise çatışma bağlamında yaşanmaktadır. Yabancılarla karşılaşmanın ise bu şekilde kuralları yoktur. Yabancılarla iletişim kurma, uygun olmayan bir tecrübe olarak adlandırılır. Bu durum yabancıların muğlak durumunun barındırdığı ilkelerin bağdaşmazlığını temsil eder (Bauman 2003a: 86). Yine, dışarıda kalanın yabancı olmasına neden olan faktör, içeriye de dışarıya da dâhil edilmemesi, aynı zamanda dostta düşman da olmaması ve benzer şekilde kabul edilen ya da dışlanan da olmamasıdır. Yabancıların bir ulusa ait olan değerleri benimsemesi olanaksız olarak görülür çünkü yabancı, bu bilgilere uygun olmayan var oluştural bir yapıya sahiptir. Yabancıların bu durumunun tüm ana sınırlayıcıları, yabancıların özgürlük alanının dışında kalmaktadır (Bauman 2003a: 103).

Aslında açık bir şekilde şöyle ifade etmek mümkündür, bir arada yaşayan bireyler ya da kültürler, kendi yabancılarını meydana getirirler. Yani, toplum kendine ait değerleri oluştururken bir yandan da kendine yabancı olanı da tanımlamış olmaktadır. Dolayısıyla topluma ait bireylerin bünyesine uyum göstermeyen yabancı bireyler bu noktada toplumun "bilişsel, ahlâki ya da estetik haritası"nın dışında kalan kişi (ler) şeklinde yorumlanabilir (Bauman 2000a: 29). Bir arada yaşayan bireyler yabancıyı oluşturdukları sınırların dışına atsalar da, öte yandan yabancıların belirsiz varlığını adlandırmak için ona bazı manalar da bulurlar. Bu sebeple de yabancı kavramı kısaca şu şekilde tanımlanabilir: "insanın pek az tanıdığı ve daha da az tanımak istediği biridir." (Bauman 1998: 204).

"Yabancı" evrenin kesinliğine, dolaylı olarak ise zihnin hâkimiyetine doğrultulan bir gözdağı şeklinde apriori tanımlanır. Zaten bu tanım yabancıların hareketleriyle de teyit edilir (Bauman 2003a: 104). Bu şekliyle yabancı, yalnız başına tüm niteliklerden mahrum, özelliksiz bir bireydir. Öz'e sahip olmaktan mahrum olan yabancı, evrenselliğin ilk örneğidir. Bu şekilde o, kendine ait bir vatana ve kökene sahip değildir, dolayısıyla da tüm evrene aittir (Bauman 2003a: 121). Yabancı dostlarla düşmanlar arasında arbede yaratan karşılıklı kavgaya karşı başkaldırır. Yabancıların sahip olduğu tehditler, düşman olarak tanımlananların sahip oldukları tehditlerden çok daha tehlikelidir. Yabancı sosyalleşmenin kendisini, bir anlamda sosyalleşme ihtimalini tehdit etmektedir (Bauman 2003a: 77). Yabancılarla gösterilen ilk tepki onları geldikleri yere geri göndererek bölünmenin yarattığı kaybedilmiş netliği geriye dönüştürmektir (Bauman 2003a: 73).

Bauman, yabancıнын fiziksel açıdan yakında olsa bile, psikolojik yönden uzak olduğunu ifade eder. Sadece uzakta olduğu fikriyle anlayış gösterilen, -bu sayede alakasız kabul edilerek yok sayılan - başkalık ve öteki olma durumunu, yakınlık çerçevesinin içerisine alır. Yabancı, uyum göstermeyen ve bu sebeple de beğenilmeyen bir "yakınlık ve uzaklık sentezi" ni simgeler (Bauman 2003a: 83).

Kentlerin gelişimi ile yabancı daha görünür hale geldiği için sosyal hayatı etkileyen üretim yapma, iş ve eğitim fırsatları arttıkça kent hayatına katılan yabancı bireyler de artış göstermiştir. Kentlerde çoğalan kalabalıkla birlikte değişik grupların, kültürlerin meydana getirdiği hayat tarzları ve davranış şekillerindeki farklılaşma, kentlerdeki tansiyonu arttırmıştır. Kentte yaşamak yabancıların "birbirlerinin çevresinde durduğu ve hareket ettiği" mekânlar da yaşamak haline gelmiştir (Bauman 2003a: 169). Kentte yaşayan her birey diğerine yabancı ve yaşamı müphemliğin ve stresin hüküm sürdüğü bir mekânda sürmektedir.

8. SONUÇ

Zygmunt Bauman, yirminci ve yirmi birinci yüzyılın en önemli ve etkili düşünürlerinden biridir. Bauman tüm hayatını bir "yabancı" olarak geçirmiştir. Bu deneyimlerinden hareketle, Bauman'ın yaşamı boyunca bu konu üzerine düşünmeye devam ettiği görülmektedir.

Bauman'ın, yabancılık olgusunu çalışmalarının temelini koymasına onun öznel yönünü göstermektedir. Fakat sürgün yaşamının nedenlerini mantıklı gerekçelerle ifade edebilmesi ve Yahudi yabancılaşmasında uygulanan asimilasyon oyunlarına Yahudilerin destek vermesini net bir şekilde ortaya koyması, Yahudi bir düşünür olarak onun nesnel yönünü de ortaya koymaktadır. Bu yönüyle, Bauman araştırmalarıyla ilgili olarak şunu söylemek doğru olacaktır; Bauman'ın çalışmalarında öznellik ve nesnellik bir arada bulunabilmektedir.

Bauman Holocaust'u ise, modern yöneticilerin ve entelektüellerin işbirliği sayesinde gerçekleşen bir toplum mühendisliği çabası olarak görmektedir. Kuşkusuz Holocaust olayı, insanlık tarihinde yaşanmış en büyük acılardan biridir. Ancak Bauman Holocaust'u modernitenin doğal bir sonucu olarak görür. Bauman Holocaust'u, modern aklın ince hesapları, modern yöntemlerin bürokrasi ve iş bölümü ile gerçekleşen bir olay olarak niteler. Holocaust, tarihte yaşanan ilk soykırım değildir. Ancak Bauman tarafından Holocaust' un, eşi benzeri olmayan bir olay olarak görülmesinin nedeni; modern zihniyetin, modern araçlarıyla gerçekleştirilmiş olmasıdır.

Bauman'a göre modernite ve postmodernite ise, birbirlerinden ayrı düşünülemez iki süreçtir. Postmodernite, modernitenin devamı değildir. Bauman, bu ayrımı katı modernlik ile akışkan modernlik şeklinde yapmaktadır. Dünyanın ve doğanın insanın kontrolü altında ve tümüyle yönetilebilir olması şeklinde özetlenebilecek katı modernlik, McLuhan'ın deyişiyle "küresel bir köy" haline gelmiş bir dünyada vaatlerini yerine getiremeyecektir. Bauman'a göre katı modernizm, tamamlanmamış, tamamlanabilir fakat tamamlanıp tamamlanmayacağı meçhul bir projedir. Akışkan modern dönem ise, bu müphemliği kabul etmek ve dünyanın farklı şekillerde biçimlenebileceğini anlamayı vaat etmektedir. Bauman açısından modernitenin savaş verdiği kaos ve müphemlikler, olumlu bir anlama sahiptir. Yani modernite, her ne kadar müphemliğe karşı savaş açsa da, müphemlikler hiçbir zaman tamamen yok olmayacaktır. Bauman'ın müphemliklerin hep artarak bizimle kalacağını ifade etmesi, modern insanın kabul edebileceği bir şey değildir. Çünkü belirsizlik, muğlaklık son derece rahatsız edici bir histir.

İşte Bauman'ın sosyoloji anlayışı da, bu belirsizliği içselleştirmek üzerine kuruludur. O'na göre, sosyolojinin ya da sosyologların görevi toplumu yönlendirmek değildir. Onun yerine sosyologlar topluma belirli alternatifler sunarak yalnızca aktörlerin kararlarının daha bilinçli olmasını sağlamakla yükümlüdürler. Bauman'a göre ayrıca sosyoloji, anlamaya çalıştığı insan tecrübesine benzer bir biçimde herhangi bir sınıra tabii olmamalıdır. Bu bakış açısı Bauman'ın yöntemini etkilemiş ve açık-uçlu tanımına kendisini bir adım daha yaklaştıran bir etken olmuştur. Bauman, sosyolojisinde düşünme eylemini öne çıkarır. Sosyoloji anlayışında, bir toplumun çözülmesi için öncelikle sosyologlara önemli görevler düştüğünü belirtmektedir. Sosyologun sağduyu bilgisi olan sosyolojiden hareket ederek diğerlerinin göremediğini görmesi ve diğerlerinden farklı yorumlar yapması gerektiğini ifade etmektedir. Sosyolojiye yorum yapma görevi yükleyen Bauman, günümüzün en büyük sorunu olan soru sorma yetisinin kaybedildiğinin, bu nedenle sosyolojinin en önemli görevinin soru sormak ve eleştirmek olduğunu vurgulamaktadır. Sosyolojinin özgür olmak adına her türlü mücadeleyi vermesi gerektiğini belirtmekte ve ona özgürlük savaşçısı misyonunu yüklemektedir. Fakat sosyolojinin de iktidar savaşına kurban olabildiğini, edinilmiş bilgileri tekrar etme hatasına düştüğünü, bundan ise kaçınması gerektiğini vurgulamaktadır. Çünkü o sosyolojinin yeni sorular sorması gerektiğini savunmaktadır. Ama bu sorulara sosyolojinin yanıt bulmak zorunda olmadığını da dile getirmektedir. Bauman'a göre sosyoloji, sorunlara yanıt bulmak gibi zorunluluk içinde olmamalıdır. Özetle Bauman'ın sosyoloji anlayışının, pasif bir yorumlayıcı anlayışı değil; aktif, toplumsal sorunlara müdahil ve ahlaki sorumluluk güdüsüyle hareket eden bir sosyoloji anlayışı olduğunu söylemek mümkündür.

KAYNAKÇA

- Armağan, M., (1995), *Gelenek ve Modernlik Arasında*, İstanbul, İnsan Yayınları.
- Aydın, M., (2014), *Moderniteye Dışarıdan Bakmak*, 2. Baskı, İstanbul, Açılım Kitap.
- Başer, D., (2013), *Dayatılan Düzenlerden Deneyimlenen Belirsizliklere: Ajanlar ve Araçlar*, Kara, Z., (der.), *Bauman Sosyolojisi* (ss. 11-140) içinde, İstanbul, Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Z., (1998), *Postmodern Etik*, Çev: A. Türker, İstanbul, Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Z., (2000a), *Ölümlülük, Ölümsüzlük ve Diğer Hayat Stratejileri*, Çev: Nurgül Demirdöven, İstanbul, Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Z., (2000b), *Siyaset Arayışı*, Çev: Tuncay Birkan, İstanbul, Metis Yayınları.
- Bauman, Z., (2003a), *Modernlik ve Müphemlik*, Çev: İsmail Türkmen, İstanbul, Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Z., (2003b), *Yasa Koyucular ve Yorumcular*, Çev: Kemal Atakay, İstanbul, Metis Yayınları.
- Bauman, Z., (2005), *Bireyselleşmiş Toplum*, Çev: Yavuz Alogan, İstanbul, Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Z., (2007), *Modernite ve Holokost*, Çev: Süha Sertabiboğlu, İstanbul, Versus Kitap.
- Bauman, Z., (2013), *Sosyolojik Düşünmek*, Çev: Abdullah Yılmaz, İstanbul, Ayrıntı Yayıncılık.
- Bauman, Z., (2015), *Akışkan Modern Dünyada Kültür*, Çev: İhsan Çapcıoğlu ve Fatih Ömek, Ankara, Atif Yayınları.
- Bauman, Z., (2017), *Kimlik*, Çev: Mesut Hazır, Ankara, Heretik Yayınları.
- Bauman, Z., (2018), *Modernite, Kapitalizm, Sosyalizm Küresel Çağda Sosyal Eşitsizlik 3.* Baskı, İstanbul, Say Yayınları.
- Bauman, Z., (2019), *Postmodernlik ve Hoşnutsuzlukları*, Çev: İsmail Türkmen, İstanbul, Ayrıntı Yayınları.

- Bauman, Z. & Tester, K., (2017), *Zygmunt Bauman ile Söyleşiler*, Çev: Mesut Hazır, Ankara, Heretik Yayınları.
- Best, S., & Kellner, D., (2011), *Postmodern Teori*, Çev: Mehmet Küçük, 2. Baskı, İstanbul, Ayrıntı Yayınları.
- Comte, A., (2001), *Pozitif Felsefe Kursları*, Çev: Erkan Ataçay, İstanbul, Sosyal Yayınları.
- Fontette, F. D., (1991), *İrkçilik*, Çev: Haldun Karyol, İstanbul, İletişim Yayınları.
- Fukuyama, F., (1993), *Tarihin Sonu mu?*, Çev: Yusuf Kaplan, Kayseri, Rey Yayınları.
- Gelekçi, C., (2011), *Zygmunt Bauman: Modernlik ve Postmodernlik*, Görgün B., Suğur, A.,(Eds.), *Çağdaş Sosyoloji Kuramları* (ss. 76-97) içinde, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Giddens, A., (2012), *Modernliğin Sonuçları*, Çev: Ersin Kuşdil, 5. Baskı, İstanbul, Ayrıntı Yayınları.
- Giddens, A., (2008), *Sosyoloji*, yayıma hazırlayan: Cemal Güzel, İstanbul, Kırmızı Yayınevi.
- Göktolga, O., (2013), *Modernliğin Büyük Günahı: Holocaust*, Kara, Z., (der.), *Bauman Sosyolojisi*, İstanbul, Ayrıntı Yayınları.
- Haccac, A., (2018), *Seküler Aklın Haritası*, Çev: Selim Sezer, İstanbul, Mahya Yayıncılık.
- Karadeniz, S., (2013), *Sosyolojiye Meydan Okuma: Hermeneutik Sosyoloji*, Kara, Z., (der.), *Bauman Sosyolojisi* (ss. 39-58) içinde, İstanbul, Ayrıntı Yayınları.
- Küçük, M., (2000), *Entelektüellerin Tehlikeli Oyuncağı: Postmodern, Modernite Versus Postmodernite*, Ankara, Vadi Yayınları.
- Özselçuk S.,ve Anık, C., (2017), *Zygmunt Bauman Sosyolojisinde "Yabancı" Sosyal Tipinin İletişimsel Boyutu: Sosyolojik Düşünmede "Sorumluluk" ve "Hoşgörü"*, Epokhé, Sosyal Bilimler Dergisi, ss. 115-128.
- Spencer, L., (2006), *Postmodernizm, Modernite ve Muhalefet Geleneği*, Stuart, S., (Ed.), *Postmodern Düşüncenin Eleştirel Sözlüğü* (ss.183-195) içinde, Çev: Mukadder Erkan ve Ali Utku, Ankara, Ebabel Yayıncılık.
- Touraine, A., (2018), *Modernliğin Eleştirisi*, Çev: H. Uğur Tanrıöver, 11. Baskı, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.
- Tüzer, A., (2005), *Postmodernizmin Din Adına Düşündürdükleri*, Düşünen Siyaset Düşünce Dergisi, 21, Ankara, Lotus Yayınları.